

IZ POVIJESTI ŠUMARSTVA

Želimo li pisati o šumarstvu na našim prostorima, valja radi boljeg razumijevanja današnjega stanja posegnuti u njegov povijesni razvoj. Taj razvoj, uz prihvaćenu osnovnu i neprikosnovenu paradigmu da se šumama gospodari u sadašnjosti za budućnost, uz određena i razumljiva kolebanja što posljedično izniču potaknuta društveno-političkim okruženjem i potrebama društva za šumskim proizvodima, teče do današnjih dana.

Briga o šumama u Hrvatskoj počela se tkati zakonima, urbarima i uredbama potaknutim spoznajama vlastodržaca o ugroženosti šuma neograničenim iskorištavanjem u bližoj okolini naselja s vremenskim trendovima proširenja perimetara pustošenja okolnih šumskih površina. Povijesni je razvoj šumarstva na našim prostorima prikazan u više edicija, a ovdje se prikaz zasniva na podacima koje su sakupili Klepac u knjizi *Šumarska nastava 1860-1898. na kraljevske gospodarskom i šumarskom učilištu u Križevcima* (Anon. 1998), Meštrović, Matić i Topić u monografiji *Šume hrvatskog sredozemlja* (Anon. 2011), i Anić i dr. (2012). Autori spominju četiri povijesna razdoblja što ostavljaju poseban trag u šumama sredozemlja pa onda i cijele Hrvatske.

Prvo je razdoblje uzimanja dobara iz šume bez plana ili ikojih ograničenja, što je trajalo do pojave gradskih statuta u 12. stoljeću. Plansko korištenje šuma prema potrebama i mogućnostima drugo je razdoblje što se zadržava do konca 17. stoljeća. U trećem se razdoblju u šumarstvo uvodi plansko korištenje ali i zaštita i obnova šuma na znanstvenim osnovama, u kojem počinje prevladavati paradigma o šumi kao samoobnovljivom potrajnom prirodnom izvoru. Četvrto razdoblje počinje polovicom 20. stoljeća, a zasniva se na znanstvenim pristupima gospodarenju ekosustavima među kojima su šumski ekosustavi jedni od osnovnih čimbenika opstanka prirodnoga okoliša.

Šumoviti obalni pojas Hrvatske s otocima te jednako tako šumovito zaobalje najranije je dospjelo pod određene vidove zaštite od nerazumnog i neograničenog iskorištavanja. Brigu o šumama potiču statuti pojedinih dalmatinskih i primorskih gradova. Povijesno je kao prvi značajni statut onaj kraljevskoga grada Nina iz 1103, a sljede ga korčulanski iz 1214, splitski iz 1240, dubrovački iz 1272, Vinodolski zakonik iz 1288, zadarski iz 1305, trogirski iz 1322 i krčki statut iz 1388. godine. Spominju se i darovnice Nikole Frankopana iz 1428. i 1430. te pravilnici iz 1539. i 1581. godine. Mletački utjecaj na šumarstvo vrlo je snažan u doba mletačke vladavine obalnim i zaobalnim prostorima istočne jadranske obale, Istrom, Hrvatskim primorjem i Dalmacijom. Interes se pretežito odnosio na proizvodnju tehničkog drvnog materijala za gradnju brodova, ali i za ostale građevne i energetske potrebe. Prvi katastar šuma Venecija je načinila 1584. godine dok je kasniji Morosinijev katastar šuma (1775/76), popraćen inventarizacijom i razredbom šuma, prvi takav katastar u svijetu. *Terminazione Grimani* iz 1756. godine je prvi agrarni zakon kojim se zabranjuje ispaša i brst koza na obrađenom zemljištu, na pašnjacima i u šumama. Nazvan je po generalnom mletačkom providuru Francesku Grimaniju. U kratkotrajnom, ali znakovitom vremenu Napoleonove Ilirije uvode se francuski zakoni. Za šumarstvo je značajan *Colberov zakon o šumama iz 1669.* godine. Francuski providur za Dalmaciju Vicko Dandolo ukida agrarni zakon, nakon čega seljaci postaju vlasnici zemlje koju su obrađivali. Napoleonovim porazom 1813. područje Ilirije vraćeno je u sustav Austrijske monarhije što traje sve do 1918. godine. Svakako je važno napomenuti da je nakon Austro-ugarske nagodbe (1867) dio teritorija Hrvatske potpao pod Ugarsku ingerenciju, a s njim i hrvatske državne šume (Anon. 1998).

Za obalno i kontinentalno šumarstvo Hrvatske vrlo je značajno propisno djelovanje Austrijske, a kasnije Austro-Ugarske monarhije u doba njihove vladavine tim prostorima. U Hrvatskoj i Slavoniji izdan je *Verböczijev tripartitum opus iurius consuetudinarii inlyti Regni Hungariae*, koji propisuje iskorištavanje i zaštitu šuma u Slavoniji, Srijemu i Baranji. Zanimljiv je i povijesno vrlo vrijedan *Šumski red tršćanske komercijalne Intendance* izdan na njemačkom i talijanskom jeziku 1767. godine za bivši bakarski dominij (uže područje Gorskoga kotara i Hrvatskoga primorja). U njemu se u 25 članaka uspostavljaju odnosi feudalaca i podanika te jasno i detaljno opisuje iskorištavanje šuma. Klepac u spomenutoj ediciji (Anon. 1998) navodi da paradigme uspo-

stavljene šumskim redom bakarskog dominija u znanstvenom šumarskom smislu imaju trajnu vrijednost. Stoga zaslužuju da ih se ovdje navede.

- a) šuma je, s obzirom na velike areale i dugotrajnost proizvodnje (trajanje proizvodnog procesa), općedržavno dobro i po pravilu ne može biti objekt neograničenog bogaćenja pojedinaca,
- b) šuma nije svojina samo današnjeg nego i budućih pokoljenja,
- c) šumskom gospodarstvu pripadaju sva ona zemljišta na kojima nije moguća trajno unosnija kultura,
- d) težište uzgojnih zahvata je na onim vrstama drva i na onim sortimentima koji na međunarodnom tržištu imaju najvišu cijenu,
- e) za izvršenje tih zadataka šumskog gospodarstva nije dovoljno samo čuvati šume od neracionalnog iskorištavanja, već je potrebno organizirati specijalnu tehničku upravu.

Kako navodi Klepac (Anon. 1998) dvije godine nakon Šumskoga reda tršćanske komercijalne Intendance Marija Terezija (1769) izdaje na njemačkom i hrvatskom jeziku *Zakonsku uredbu o šumama*. Ta se zakonska uredba ne smatra samo prvim hrvatskim šumskim zakonom, već i prvom naukom o šumskom gospodarstvu što je izdana na hrvatskom jeziku. Uredba donosi preporuke za uređivanje šuma propisujući metodu razdiobe šumske površine na godišnje sječine, čiji broj odgovara broju godina ophodnje. Također se propisuju duljine ophodnji što odgovaraju apsolutnim zrelostima različitih bjelogoričnih (derv listeneh) i crnogoričnih (drev prez lišća) vrsta drva i koje ovdje, prema Klepcu (Anon. 1998), prenosimo u originalu.

Derv listeneh:

Hrast navadnem načinom raste do let okolo 200

Javor do let 100 ali 150

Bukva dok zraste za potreboču ter z jači se

vu mestu plodnejšem raste let 120

vu neplodnejšem 150

Topol, lipa, brest let od 30 do 50

Breza vu vuhkom mestu raste let 30

Breza vu mestu višecem, i podignjenom od leta 40 do 50

Verba od leta 20 do 30

Jalša od leta 40 do 50

Drev prez lišća:

Jelva, Cmrek, Tisa med osem desetimi i sto letmi.

Šuma se svake godine sječe na predviđenoj površini, sječine se nižu jedna za drugom u vremenskom slijedu, a na kraju ophodnje sječe se opet šuma uzgojena na površini na kojoj je sječa započela. Metoda je prihvaćena i prema njoj su uređivane neke šume u Hrvatskoj poput gradskih šuma Petrinje (Kotar šuma 1853) ili šume bivšeg vlastelinstva Farkašić (1888). Austrijska monarhija, na zakonima i visokoj disciplini uređena država, i ranije je izdavala brojne šumarske uredbe, što su prije svega rješavale odnose feuda i njihovih podanika. Poznata je uredba što ju je izdala Marija Terezija 1755. godine pod naslovom *Constitutio rei urbanis*. Za hrvatsko šumarstvo od posebnog je značenja uspostavljanje organiziranog gospodarenja šumama osnivanjem šumarija u Krasnu, Oštarijama i Petrovoj gori, prije više od 250 godina. K tomu treba dodati organiziranu upravu šuma čabarskog vlastelina Matije Josipa Paravića, kojemu je poveljom od 14. studenog 1798. godine Franjo II, zbog osobnih i obiteljskih zasluga u borbi protiv Turaka, darovao Čabarski dominij. Paravić je postavio direktore gospoštije u središnjem uredu u Čabru, ali je k tomu ustanovio dvije područne šumarije s upraviteljima šuma i čuvarskom službom. Šumama se upravljalo prema naputku *Instructiones circa qualiter administrandos respectivos dominu Csabar proventus*, što ga je 1798. godine izdao sam Paravić. Šumskim posjedima, što se nakon Austro-ugarske nagodbe od

1867. godine nalaze pod jurisdikcijom Ugarske, gospodari se prema uredbi za kraljevinu Ugarsku iz 1788. godine pod nazivom *Holz und Ordnung für Königreich Ungarn, wie die Wälder erziegelt, besser aufgebracht, vermehret, und erhalten werden können*.

Šumama Vojne granice gospodarilo se direktno iz Beča. Stručne podloge gospodarenja su *Naputak iz 1839*, a zatim *Zakon o šumama iz 1852*. što je na području Vojne granice stupio na snagu 1860. godine. Vojnu je granicu osnovalo Bečko ratno vijeće 1702, a djelovala je u vremenu od 1746. kada je uređena, do ukinuća 1871. godine. S tim razdobljem vežu se prve taksacijske izmjere šuma (1865) u Slavoniji i Srijemu. Tomićeva *Racionalna metoda uređivanja šumskog gospodarstva*, objavljena na hrvatskom jeziku 1843. godine, punu je primjenu doživjela ukinućem Vojne granice i podjelom šuma na državne i šume imovnih općina, na koje su prenesena servitutna prava žiteljstva Vojne granice. Jednu su samostalnu imovnu općinu činile sve općine što su dotada potpadale pod jedan pukovnijski kotar, a prema nazivu pukovnije su i imenovane: Petrovaradinska (Srijem), Brodska, Gradiška, Đurđevačka, Križevačka, I. Banska, II. Banska, Slunjska, Ogulinska, Otočka i Lička. Propisi su nalagali da imovna općina „...ima sa šumama gospodariti po šumskim zakonima i šumarskim službovnicima stojećim u krijeposti“. Među njima se ističe Brodska imovna općina formirana u Posavlju sa sjedištem u Vinkovcima. Gospodarila je sa 72 636 ha šuma te je po površini slijedila Otočku imovnu općinu (79 154 ha). Uspješnim djelovanjem pridonijela je razvoju onovremena šumarstva, posebno gospodarenja hrastom lužnjakom, te unapređenju općeg gospodarstva i kulture.

Godine 1881. pojavljuje se *Naputak za izmjeru, procjenu i uređenje gojitbe šuma imovnih općina u Hrvatsko-slavonskoj krajini* što preporuča da se etat računa pomoću formule austrijske kameralne takse. Godine 1875. načinjena je prva hrvatska gospodarska osnova za šume Brodske imovne općine. Osnovu je načinio M. Radošević, đak Šumarske akademije u Tharandtu (Dresden, Njemačka). Za državne šume vrijedila je spomenuta ugarska uredba iz 1788, a od 1901. godine je na snazi *Instruktion für Begrenzung, Vermessung und Fonforste*.

Klepac (Anon. 1998) se posebno osvrće na donošenje i učinke zakona o šumama iz 1852. i 1894. godine smatrajući ih neobično važnim za hrvatske šume i šumarstvo. Pripreme za zakon iz 1852. počele su već 1843. godine pozivom

bečke vlade svim područnim oblastima, društvima, veleposjednicima i šumarima da u otvorenoj javnoj raspravi iznesu vlastito mišljenje „... kako bi se moglo na put stati prevladalom krčenju i nerazložnoj sječi šuma“. Temeljem prikupljenih stavova austrijsko ministarstvo je donijelo nacrt zakona o šumama i uputilo ga na raspravu Gospodarskom kongresu 1849. godine. Kongres je u ožujku iste godine o zakonu raspravljao tri dana na sjednicama u Beču. Nacrt zakona uvodi kapitalne stručne postavke i to nadzor nad gospodarenjem privatnim i općinskim šumama, potrajnost pokrivanja potreba za drvom, zabranu pretvorbe šuma u druge vrste kultura te uspostavu stručne uprave i nadzora nad šumama. *Zakon o šumama od 3. prosinca 1852.* stupio je na snagu ukazom njegovog carsko-kraljevskog Apostolskog Veličanstva Franje Josipa I. s primjenom na cijelom teritoriju Austro-Ugarske monarhije. *Zasebnim Carskim patentom* od 24. lipnja 1857. godine određuje se da se u Hrvatskoj i Slavoniji zakon počinje primjenjivati od 1. siječnja 1858, a na području Vojne granice od 7. veljače 1860. godine.

Navedeni zakon je posebno značajan jer u drugom paragrafu propisuje da se „...nijedno šumsko zemljište ne smije oduzeti niti pretvoriti u drugu kulturu“ čime je postavljeno temeljno načelo potrajnosti gospodarenja u šumarstvu. Devetim se paragrafom pojačava odnos prema općinskim šumama, što su opterećene pravom služnosti te propisuje „...da se te šume ne samo trebaju uzdržavati nego valja neprestano primjerenim načinom njihovo stanje poboljšavati“. Osim toga za te je šume uvedena gospodarstvena osnova. *Zakonom o šumama od 26. ožujka 1894.* pitanje potrajnosti potpuno se učvršćuje eksplicitnim navodom u trećem paragrafu: „U šumah obćinskih ima se zavesti potrajno šumarenje...“. Načelo potrajnosti gospodarenja šumama uspostavljeno ovim zakonima postaje trajna vrijednost, čemu možemo zahvaliti što je površina šuma u Hrvatskoj do današnjih dana u najvećoj mjeri ostala nepromijenjena (Meštrović i dr. 2011).

Nastojeći ukloniti uočene nedostatke zakona iz 1852. godine, u godini 1894. su donesena dva zakona. Prvi od 22. siječnja 1894, kojim se uređuje šumarsko-tehnička služba pri političkoj upravi u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Drugi, već spomenuti zakon donesen 26. ožujka 1894. godine uz ostale odredbe propisuje organizaciju stručne uprave i gospodarenje u „...šumah, stojećih pod osobitim nadzorom“ te u prvom paragrafu doslovno donosi: „Gradske, trgovišne, upravne, mjestne, plemićke i poveljne občine dužne su prema de-

vetom paragrafu šumskoga zakona šumami što ih one posjeduju, upravljati i gospodariti po načelu sastavljene za to gospodarstvene osnove, koja treba da ustanovljuje, kako će polučivati što više i trajne užitke obzirom na sadašnje stanje šumah“. Travnja 1903. godine Odjel za unutarnje poslove Kraljevske Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinske Zemaljske Vlade donosi *Naredbu u svezi sastavaka gospodarskih osnova i programa s posebnim Naputkom* što ga je sastavio Andrija Borošić (1865-1909), jedan od najboljih šumarskih stručnjaka svoga doba. Naputak se zasnivao na kombiniranom rašestarenju te je vrijedio za šume pod osobitim javnim nadzorom sve do 1945. godine. Klepac (Anon. 1998), tvrdi da je prema napatku načinjeno nekoliko stotina osnova gospodarenja šumama te mu zbog toga pripada posebno vrijedno povijesno mjesto. Raspadom Austro-Ugarske monarhije nakon poraza u Prvom svjetskom ratu, Hrvatska odlukom sabora od 29. listopada 1918. godine ulazi u sastav Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a već 1. prosinca iste godine temeljem Ženevske deklaracije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, unoseći u zajedničku državu 1 614 000 ha šuma, kojima se, za razliku od drugih dijelova novonastale države, manje-više gospodarilo na europskoj razini. Meštrović, Matić i Topić (2011) navode kako se šumarstvo na našim prostorima počelo živo razvijati u drugoj polovini 19. stoljeća, a pogotovo od 1918. do 1945. godine što pripisuju razvoju obrazovanja i znanosti. Tomu je ponajviše pečat dao rad Gospodarsko-šumarskog fakulteta u Zagrebu (osnovan ukazom 31. kolovoza 1919) i silni entuzijizam operativnih stručnjaka odgojenih i obrazovanih u vlastitoj visokoobrazovnoj instituciji.

U Kraljevini Jugoslaviji donesen je 1929. godine *Zakon o šumama*, kojim se propisuje načelo potrajnog gospodarenja u državnim šumama u cilju ostvarivanja što većih trajnih prihoda. Za nedržavne šume pod posebnim javnim nadzorom propisana je stroga potrajnost. Iskorištavanje državnih šuma provodi se strogo prema privrednim planovima. Temeljem zakona iz 1929. načinjena su 1931. godine *Uputstva za uređivanje državnih šuma*, prema kojima su se izrađivale osnove gospodarenja za jednodobne šume. Preborne su šume uređivane prema *Instrukciji iz 1937.* što je dobro prihvaćena i prema kojoj su izrađene brojne osnove gospodarenja naših raznodobnih šuma. Godine 1945. se NR Hrvatskoj, republici u sklopu novoosnovane FNR Jugoslavije, vraćaju teritoriji pripojeni Italiji Rapallskim ugovorom iz 1920, a nakon Tršćanske krize 1953. godine i preostali dio Istre. Šume u novom društveno-političkom ustro-

ju postaju općenarodna imovina osim u dijelu malog privatnog posjeda (*Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji 1945, Zakon o provođenju agrarne reforme iz 1947*) što je dovelo do povećanja udjela društvenih šuma u šumskom fondu zemlje. Smilaj 1957. godine šume u Hrvatskoj dijeli na tri oblasti i to na oblast jednodobnih šuma sa 719 882,41 ha, oblast prebornih šuma s 456 790,77 ha i oblast primorskih šuma s površinom od 698 857,45 ha. Takva se podjela još i danas koristi (Anić i dr. 2012). Društvene šume 1962. godine zauzimaju 76%, a privatne 24% šuma i šumskog zemljišta Hrvatske.

Propisi vezani za šumarstvo u novoj državi počinju s *Privremenim uputstvom za uređivanje šuma iz 1946*, temeljem kojega je napravljena sveobuhvatna inventarizacija šuma u Hrvatskoj, a 1947. godine na razini države na snagu stupa *Opći zakon o šumama*. Godine 1949. Hrvatski sabor donosi republički *Zakon o šumama*. Slijedeći *Zakon o šumama* donesen je 1961. prema kojem se šume dijele na 24 šumskoprivredna područja. U godinama 1967. i 1977. donose se republički zakoni o šumama što nisu saživjeli, a 1983. stupa na snagu *Zakon o šumama* prema kojem se uspostavlja devet šumskogospodarskih područja i dva šumskokraška područja. Za njih se izrađuju osnove gospodarenja područja odnosno programi za gospodarenje šumama i šumskim zemljištima (Meštrović i dr. 2011). Potrajnost prihoda ne izravnava se na razini gospodarske jedinice kao ranije, nego na razini šumsko-privrednih područja što je bilo, kako je već navedeno, propisano zakonom o šumama iz 1961. godine.

Česte promjene propisnosti na razini zakona i uredbi uzrokovale su učestale promjene u sustavu upravljanja i gospodarenja šumama. Kako navode Meštrović i dr. (2011) upravljanje šumama 1945. godine preuzimaju narodni odbori od mjesne do kotarske i oblasne razine. Godine 1950. napušta se takva organizacija. Osnivaju se šumska gospodarstava, a zatim godine 1954. šumarski inspektorati. Inspektorati djeluju samo dvije godine, gase se, a šumarije preraštaju u šumska gospodarstva s obilježjima privrednih organizacija. Zatim slijede reorganizacije 1960. godine, kada se osnivaju šumska gospodarstava u granicama kotara te 1976. godine kada se gospodarstva rasipaju na područne šumarije. Šumarije djeluju kao radne organizacije sa samostalnim financiranjem.

Hrvatski državni sabor donio je 22. prosinca 1990. godine *Ustav Republike Hrvatske* (Anon. 1990). U tom ključnom dokumentu uređenja i zaštite Hrvatske države, hrvatskog naroda, njegovih prirodnih dobara i kulturnih vrijednosti, odnos se prema šumama utvrđuje u više članaka što ih prenosimo u cijelosti:

Članak 3.

Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.

Članak 52.

More, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobitog kulturnog, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku Hrvatsku, imaju njezinu osobitu zaštitu.

Članak 69.

Svatko ima pravo na vlastiti život. Republika osigurava pravo građanima na zdrav okoliš. Građani, državna, javna i gospodarska tijela i udruge dužni su, u sklopu svojih ovlasti i djelatnosti, osobitu skrb posvećivati zdravlju ljudi, prirode i ljudskog okoliša.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o šumama iz 1983. u Republici Hrvatskoj donesen je 4. prosinca 1990. godine, tj. nešto ranije od donošenja Ustava. U članku 16 Zakon propisuje da su šume i šumska zemljišta na teritoriju Republike Hrvatske, osim šuma i šumskih zemljišta u privatnom vlasništvu, u državnom vlasništvu Republike Hrvatske.

Zadržana je trirazinska organizacija šumarstva. Šumarije su ustrojbene jedinice najnižeg ranga u sklopu 16 uprava šuma, koje čine drugu razinu, a iznad njih je na najvišoj razini direkcija šuma sa sjedištem u Zagrebu. Šume su dane na upravljanje Javnom poduzeću Hrvatske šume p. o. Zagreb što se 2002. godine, temeljem izmjena i dopuna *Zakona o šumama*, preustrojavaju u trgovačko društvo Hrvatske šume d. o. o., Zagreb sa šesnaest uprava šuma podružnica i 169 šumarija. Radi trajnoga gospodarenja šumama i šumskim zemljištem Republike Hrvatske ustanovljava se šumskogospodarsko područje za koje se izrađuje jedinstvena Šumskogospodarska osnova područja.

Brojni propisi i zakoni donošeni tijekom povijesti nisu zaštitili šume i osigurale im mirni razvoj jer su vremena bila turbulentna s čestim promjenama vlastodržaca, a time i njihovih interesa. Domaće stanovništvo pak, baveći se pretežito stočarstvom i poljoprivrednom proizvodnjom krčilo je šume proširujući na taj način prostor ispaše i obradivih površina.